

Нечуй-Левицький Іван

Н59 Над Чорним морем : роман / Іван Нечуй-Левицький. — Київ : ВГ «Ще одну сторінку», 2025. — 304 с.

ISBN 978-617-522-568-4

Саня Навроцька і Надія Мурашкова — подруги-українки в багатонаціональному Кишиневі, що сповідують космополітичні цінності і шукають власні життєві шляхи.

Дівчата їдуть на відпочинок в Одесу, де пристрасті навколо кохання й ідеалів несподівано розгораються яскравим жаривом над Чорним морем. За прогулянками й інтелектуальними дискусіями герої — а разом і читач — переосмислять ідеали, яких прагнуть, побачать себе та інших у новому світлі, а також зіткнуться з наслідками власного вибору.

Роман Івана Нечуя-Левицького «Над Чорним морем» пронизаний настроями української інтелігенції Півдня кінця XIX століття. Через голоси й долі персонажів автор порушує важливі питання: націоналізму, русифікації, відчуження від свого походження й минулого тощо. Й усе це поміж літніх краєвидів сонячної Одеси.

УДК 821.161.2

Орфографію і пунктуацію почасти подано відповідно до норм сучасної української літературної мови. Текст адаптовано для поліпшення сприйняття. Загальну стилістику автора збережено.

Цей твір — суб'єктивне бачення автора й може містити висловлювання (політичні, морально-етичні, расові, гендерні, релігійні тощо), характерні для тогочасних реалій. Висвітлення таких поглядів у жодному разі не є самоцілью видання й не відображає цінностей видавництва. Сподівасмося на розуміння й толерантність сучасного читача.

Усі права збережено. Жодна частина цієї книжки не може бути відтворена або передана в будь-якій формі або будь-якими засобами, електронними чи механічними, включно з фотокопією, записом чи будь-якою системою зберігання та пошуку інформації, без письмового дозволу власників авторських прав.

© Женя Полосіна, обкладинка, 2025

© «Ще одну сторінку», адаптація
тексту, макет, 2025

ISBN 978-617-522-568-4

Був май 1880 року; були перші дні мая, але над Кишиневом вже повівало літнім теплом. Кишиневський міський сад, увесь з акацій, тільки що розвився й стояв у всій майській красі. Сад світився зверху донизу. Через дрібчастий молодий лист акацій сонячне проміння сипалось, як через намітку, й пронизувало кожную гілку, кожний листок. Садок блищав, лиснів, обсипаний ранньою рососою, освічений сонцем, неначе сміявся, радів, що настала весна, радів радістю світового, невмираючого, повік оживаючого життя.

Ранком одного дня, на Пушкінській алеї зі старих акацій, на лавці сиділи дві панни, приятельки й товаришки по гімназії: Саня Навроцька та Надежда Мурашкова. Йдучи на службу через сад, вони сходились зарані в саду й гуляли годину-другу по алеях. Надежда Мурашкова служила в банку, а Саня Навроцька давала лекції в женській жидівській школі — не для заробку, а ради принципу космополітизму, щоб допомогти найбільше пригнобленій нації, найбільше пригнобленій жінчині. Обидві панни були в однакових темно-сірих сукнях, в однакових білих викладчастих комірцях і легких літніх солом'яних капелюхах. Вони

убрались в той простий убір, неначе змовились: то був убір їх паняньського кружка. Ні в одній на руках не було рукавичок.

Саня Навроцька була русява, височенька на зріст, тонка станом, з ясно-синіми веселими очима. Русяві короткі коси вились кучерями й розсипались, неначе ясно проміння, кругом її свіжого лица, кругом білої шиї. Ідеальність, веселість світилися в її лиці, в її очах, як радісно світить рання зоря на майському чистому небі між рожевими легкими хмарками. Саня була жвава, проворна, ворушлива, гостра на словах, любила говорити і вміла говорити плавко, швидко, полемізувала часом різко і гостро. Її розумна розмова показувала, що вона багато читала, багато знала і всім інтересувалась. Чуйна, нервна зроду, Саня обзивалась на всі сучасні питання життя й науки. В її очах, в лиці світилась думка і разом з тим грація молодої дівчини. Жіноче питання вона найбільше приймала до серця і говорила про право жіноче часто зі сльозами в очах. Саня була дочка одного совітника канцелярії в Кишиневі. По батькові й по матері вона була кишиневська українка. Мурашкова була з мішаної сім'ї. Її батько був одеський українець, а мати грекня, родом зі Смирни. Мурашкова була красуня чистого класичного типу. Матове біле лице було ніби виточене зі слонової кості; пишні великі темні очі були гостроблицькі й світилися, неначе лили з себе світ. Густі, чорні брови були ніби намальовані пензлем на чистому чолі. Червоні уста, виразні, з звивками, з ямочками посередніми, як у грецьких статуй, показували велику енергію. Мурашкова мала характер нерівний: то часом тиха, мовчазна, то часом нервна, говорюча. Як усі ті, що мають класичне лице, вона була ніби спокійна з лица, навіть холодна

і байдужна, але в її душі, в її серці затаїлись і теплі іскри, готові спалити полум'ям...

Саня й Надя Мурашкова були великі приятельки і, як кажуть, помазані одним миром; вони читали ті самі наукові книжки, встоювали за право жіночє, мали майже однакові пересвідчення. В принципах вони були космополітки, як люде без всякої національності. На цю стежку потягла їх мішанина в національностях в місті, незнання народу, великоруська школа з некраєвою, великоруською мовою і теоретичність їх пересвідчення, ще неприложена до якогось доброго, путнього діла на практиці.

Надворі було тихо. В саду пахло свіжою молодою травою. Вузька алея, обставлена старими акаціями, була схожа на тунель, пробитий в зеленій гущавині дерева й залитий фантастичним зеленуватим світлом. Краплі сонця пронизували те зеленувате сяєво й сипались на землю золотими зернами. Роса крапала з листя й блищала на льоту іскрами брилянтів.

— Господи, як не хочеться мені йти в той банк, — сказала Мурашкова, — така нудна й некорисна там робота. Лічи та вилічуй проценти...

— А ти б хотіла отут сидіти під кущами дерев, згорнувши руки, та літати фантазією в емпіреях! — сказала Саня. — Життя нам дане для праці.

— Знаю, добре знаю! — сказала Мурашкова. — Я грекня по матері, людина практична; дома роблю, як наймичка. Але я, бачиш, стою за працю, з котрої була б якась користь людам. А то... тільки заробляю на хліб. Маємо дім, маємо клопоть поля й маленький виноградник, а на прохарчування все-таки не стає; та, сказати правду, я проти самого принципу банків: ми служимо багатим, ситим людам, а не людськості. Ви педагоги —

ви якесь годяще діло робите. Але, сказати правду, як ти, Саню, видержуєш в тій єврейській школі з твоїм здоров'ям? Там же, мабуть, таке повітря, що й дихати важко, — сказала Мурашкова.

— Мушу видержувати, — сказала Саня, — часом в класах так смердить цибулею, що в мене аж голова крутиться. Але що я маю робити? Скінчила я вісім класів гімназії. Сиджу в батька без роботи. А я хочу якогось діла, і діла доброго. Я сама просвітілась наукою й повинна нести просвіту в маси, й поперед усього піднімати нашу сестру, розвивати жінчину. Між усіма жінчинами єврейська жінчина найбільше подавлена. Я хочу підняти єврейську жінчину, цю рабиню Мойсеєвого закону. Ти знаєш, що, поки єврейська дівчина не вийде заміж, не має права ходити в синагогу... Здається, її не мають за людину... А вона ж таки людина, як і ми... Де вже тут шукати поетичної обстави, парфюмів, смирни та фіміаму. Пішли ж деякі з наших в народ, а там не до смирни та парфюмів...

— Чи не час нам на службу? — сказала Мурашкова й глянула на годинник.

— Ні, ще не час, — обізвалась Саня, — подишмо ще чистим повітрям. Я люблю цей закуток саду; старі, голі стовбури акацій неначе намальовані на зеленому дні густих кущів. Он дві довгі гілки звисились униз, як зелені крила з дрібчастими перами. А хрущі? Як ліниво, неначе спросоння, перелітають з гілки на гілку. Он пташка кинулась на хруща, вхопила й понесла собі на снідання.

— Вічна боротьба за життя, за їжу, — обізвалась Мурашкова.

Саня замовкла й задумалась. Вчора ввечері в їх був молодий вчитель Комашко й зацікавив її розмовою.

Вона чогось пригадала його розмову, кинула очима по довгій алеї й неначе сподівалась його стрінути.

«Може, він вийде в сад погуляти; може, я побачусь з ним, поговорю, докінчимо почате вчора змагання, що так зацікавило мої мислі», — думала Саня. І її очі потягло в глибокий, далекий кінець алеї, залитої тихим зеленим світлом. В кінці алеї замріла висока рівна фігура молодого хлопця.

«Він, неначе він... але ні. Він нижчий на зріст, хоч і такий рівний станом та чорнявий, — подумала Саня. — Ні, не він. Тип східний; якийсь грек або армянин».

По алеї гуляв не Комашко, а грек Аристид Селаброс. Він углядив, що на лавці сиділи молоді панни, і повернув на Пушкінську алею, щоб на їх подивитись. Тихою ходою наближався він до паннів, високий, рівний, з гарним класичним лицем, з короткою кучерявою борідкою. Здавалось, ніби статуя давнього бога Еллади ожила, знялась з п'єдесталу і пішла тихо по алеї. Довговасте матове, трохи смугляве лице, великі блискучі чорні очі, довгі кучеряві вії, густі рівні брови, тонкий ніс, чорні, як воронове крило, кучері — усе в йому нагадувало про далекі гарячі східні краї, тропічне сонце, гаряче небо, високі пальми: там родяться й спють і формуються такі палкі очі, повні огню. То був тип мужньої східної краси, гарний і дужий, граціозний і величний, як молодий бенгальський лев. Повні звивчасті виразні уста Селаброса червоніли здалеку серед зеленого листу, як ясна польова маківка червоніє в зеленій пшениці.

Селаброс порівнявся з паннами й помаленьку обвів їх гострим пронизуючим поглядом; здавалось, він вибирав, котра з їх краща.

— Ну, та й пишна фігура! — обізвалась тихенько Саня. — А як гордо поглядає на нас! Неначе згори вниз дивиться на нас!

— І справді пишна; очі гострі: гляне — неначе ножем різне, — обізвалась Мурашкова.

— Не люблю я таких грізних гострих очей, — сказала Саня.

— Знаю за це. Тобі подобаються очі голубині, смирні, а мені подобаються такі гострі й навіть жорсткі очі: в їх є якась сила, мужність; в їх світиться енергія волі, страсть серця, — сказала Мурашкова.

— Любиш вулкани! Гляди, Надю, щоб не опеكتись від тих вулканів, — сказала Саня, — а ваші східні грецькі та армянські вулкани такі справді небезпечні; вже дуже багато в їх огню. Я боюся тих страшних, грізних очей; гляне на тебе чоловік і, здається, говорить: стережися, бо з'їм тебе без солі й без хліба.

— Ну, в нас по Бессарабії вулканів нема, — сказала Мурашкова, — це я сказала так собі.

— А лице, як у статуї Гермеса! Цур йому! Ще присниться, — жартувала весела Саня, — не дурно я сьогодні прокинулася, як несамовита, в п'ятій годині і вже не могла заснути: мабуть, душа чула, що сьогодні до нас наблизиться вулкан, хоч і без полум'я.

— Я люблю класичну мужеську красу. Страх не люблю тих кривих лиць! Це, може, тим, що в мене плине половина грецької класичної крові, — сказала Мурашкова.

— А мені не подобається ваша класична краса: в неї вже дуже все пригладжено та прилизано. Через дуже регулярні, холодні форми лица ані кришки не просвічується людська душа. Тимчасом як маленька хиба ліній в лиці, звивок у бровах, в устах виявляє часом душу чоловіка, його серце, темперамент, — сказала

Саня. — І вже чого не люблю й не виношу, то тих повних, червоних, гладких паничівських фізіономій. Од їх так і тхне матеріальністю, землею, а не духом, навіть, вибачай, різницями та сирим м'ясом.

— Чи не підводиш ти часом свого Комашка під цей френологічний принцип? В його лице не класичне, хоч і не погане! — сказала Мурашкова.

— Не думай, що мені подобається Комашко! Він чоловік розумний, розвитий, і в його очах світиться мисль. Я люблю розумні очі, не ваші волоські та грецькі, трохи волячі очі, — сказала Саня.

Тим часом Селаброс вернувся назад в алею і знов пройшов тихою ходою проз паннів. Він знов кинув на їх своїми орлиними очима. Але його очі стали тихі, солодкі, ласкаві; він обвів ними Мурашкову, неначе погладив м'яким оксамитом.

— Тікаймо! Цей грек строїть нам очки, — сказала Саня і схопилась з лави.

Панни встали, пішли на велику алею і стали гуляти. Саня спочатку йшла помаленьку, але як розговорилась, то все йшла швидше, а далі трохи вже не бігла.

— Чого ти, Саню, так біжиш? Я аж втомилась, ледве поспішаючи за тобою, — сказала Надя.

— Хіба ж я біжу? Я йду, — обізвалась Саня.

— Ти не ходиш, а, здається, літаєш. Колись пурхнеш з саду та й полетиш на небо за ідеалами, — сказала Мурашкова.

— Як часом полечу в небо, то ти, Надю, лети за мною, вхопи мене, та й потягни до землі, — сказала Саня й зареготалась на весь сад.

— Одначе час нам іти на службу, — сказала Надя.

— Ой час, час! Прощай, садочку! Прощай, свіже повітря. Піду нюхати цибулю в жидівській школі ради